

MAJZIK VIVIEN*

Szeged lesz, és szebb lesz, mint volt

A szegedi kisajátítás jogintézménye (1879–1884)

I. Bevezetés

Mint azt *Andorkó Imre*¹ és *Petrik Ferenc* is hangsúlyozza, a kisajátítás a magyar jogtudománynak nem túl felkapott, és nem alaposan kutatott témája, sőt mondhatni elhanyagolt. Petrik Ferenc véleménye szerint „nem egy büszkélkedésre méltó”.² Ennek egyik legfőbb okául azt jelölte meg *Andorkó Imre*, hogy a 20. században ez egyfajta „kisegítő” jogintézményé korszakosult.³ Véleményem szerint azonban ez nem megfelelő indok a hanyagolására, mivel az általam tárgyalt, unikálisnak számító 1879: XIX. törvénycikk ennek erős kivétele, hiszen az elpusztult város újjáépítése, életre keltése volt a célja Szegeden. Az ország első köhidjának, vagyis a Lánchídnak a megvalósításához is egy hasonló törvényre volt szükség. A kisajátítás nem egy jogághoz tartozik; mind a nemzetközi jognak, az alkotmányjognak, a közigazgatási jognak és a polgári jognak a része.⁴ *Andorkó Imre*⁵ és *Lenkovics Barnabás* azon a véleményen vannak, hogy magát „a kisajátítást a polgári jogi szakirodalom a tulajdonszerzés egyik eseteként, másrészt a tulajdonjog egyik legmarkánsabb közjogi korlátjaként tárgyalja.”⁶ Munkám Szeged újjáépítésére és azon belül is az 1879. évi kisajátítási törvényre összpontosul, valamint az ezzel kapcsolatos bizottságok munkájára, amelyeket jogeseteken keresztül mutatok be. Kutatásom megkezdésében segítségemre volt *Kaján Imre* és *Zombori István* munkája, amelyben a Szegedi Királyi Biztosi Hivatal iratait gyűjtötték össze (1880–1883).⁷

* III. évfolyam, jogász szak, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, témavezető: Prof. Dr. Antal Tamás, egyetemi tanár.

¹ ANDORKÓ IMRE: *A kisajátítás a tulajdonjog korlátainak rendszerében*. Iustum Aequum Salutare 2013/2. 241–253. pp.

² PETRIK FERENC: *Kisajátítási jog*. HVG-ORAC. Budapest, 2008. 11. p.

³ Uo. 30. p.

⁴ ANDORKÓ 2013, 241. p.

⁵ ANDORKÓ IMRE: *A kisajátítási jogcímek változása a kezdetektől az 1955-ös kisajátítási kódexig*. Jog – Állam – Politika 2009/3. 233–240. pp. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2009/CD%20mell%C3%A9klet/andork%C3%B3.pdf> (letöltve: 2022.11.12.).

⁶ LENKOVICS BARNABÁS: *Dologi jog*. Eötvös József Könyvkiadó. Budapest, 2001. 150. p.

⁷ KAJÁN IMRE – ZOMBORI ISTVÁN: *A Szegedi Királyi Biztosi Hivatal iratai 1880–1883*. Móra Ferenc Múzeum. Szeged, 2010.

II. Kutatástörténet

A Szegedre vonatkozó, unikálisnak számító kisajátítási joggal kapcsolatos átfogó munka, tudomásom szerint, még nem született. Az általánosságban kisajátítási joggal foglalkozó kutatók publikációiban, részletes értekezéseiben a szegedi kisajátítás csak említés szintjén, illetve lábjegyzetként jelenik meg. Az 1879-ben megalkotott törvény kulcsfontosságú feladatot töltött be Szeged újjáépítésében, melynek eredményét Szegeden sétálva a mai napig láthatjuk is. Általánosságban a kisajátítás történetével kapcsolatban *Ruszoly József* jelentetett meg részletes munkát, először 1977-ben. Az említett mű az 1836 és 1881 közötti Magyarországon született kisajátítási törvényi szabályokat tartalmazza, kisebb kitékintésekkel.⁸

1979-ben jelent meg *Tóth Béla* monumentális munkája a szegedi árvízről és város újjáépítéséről, melynek címe *A szegedi nagyárvíz képeskönyve*. Ez a monográfia alapvetően nem a jogtörténetész szakmának készült, hanem a nagyközönségnek, ebből kifolyólag a legtöbb szegedi helytörténetész könyvespolcán megtalálható. *Tóth Béla* összefoglalása könnyedén közli a tényeket, sokszor nem köntörfalazva, csípős megjegyzésekkel teletűzdelve, akár a miniszterek és királyi biztosok felé is, amely meglátásom szerint a szocializmus szellemiségét tükrözi. Kiemeli, hogy *Tisza Lajos*,⁹ a királyi biztosság elnöke *Tisza Kálmán* gróf¹⁰ miniszterelnök öccse volt. Erre a tényre többször visszatér a szerző, sőt ez azon ritka munkák egyike, amely *Tisza Lajost* negatív színben tünteti fel. *Tóth Béla* a szegedi királyi biztosságot „kiskirályságnak” nevezte, amely Szegedre lokalizálódott.¹¹ Összességében nyíltan kiemeli, hogy a kisajátítással bőven voltak problémák: „a kisajátítással, ahogy várták, nagy bajok keletkeztek”.¹²

Nagy Zoltán és *Vágás István* a *Szeged története* című városmonográfiában kiemelik, hogy a *Lechner Lajos* által készített új alaprajz megvalósításában az 1879 májusában elfogadott 1879: XIX. tc., a kisajátítási törvény vezérszerepet töltött be. Ezzel a legfőbb cél az volt, hogy az árvíz pusztította város, „a legkorszerűbb árvízvédelmi, közlekedési és urbanisztikai, valamint városesztétikai szempontok szerint épüljön fel.”¹³

⁸ RUSZOLY JÓZSEF: *A kisajátítás törvényi szabályozásának története Magyarországon (1836–1881)*. Acta Juridica et Politica Tomus XXIV. Fasciculus 3. 1977. 33. p.; Lásd még in: Uő.: *Tíz tanulmány a jog- és alkotmánytörténet köréből*. JATEPress. Szeged, 1995. 53-88. pp.

⁹ Tisza Kálmán öccse, aki eleinte Deákpárti képviselő volt, 1867-ben Bihar vármegye főispánja. 1871-1873 az Andrássy-, a Lónyay-, a Szlávy-kormány közmunka- és közlekedésügyi minisztere. Tisza Lajos (1832-1898) Szeged újjáépítése során végzett kiemelkedő munkája miatt Ferenc József császár grófi ranggal jutalmazta. 1892-1894 között a király személye körüli miniszter volt. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/tisza-lajos-grof-78286/> (letöltve: 2023.07.19.).

¹⁰ Tisza Kálmán (1830-1902) a polgári kori magyar történelemben a leghosszabb ideig töltötte be a miniszterelnöki tisztséget, a nagy gazdasági fellendülés idején. (PÖLÖSKEI FERENC: *Tisza Kálmán*. In: Szabolcs Ottó (szerk.): *Nagy magyarok élete*. Anno. [Budapest], 2001. 127-129.p.) Édesapja Tisza Lajos, szintén politikus volt, mint bihari adminisztrátor, aki negatív személyiségként maradt fenn. (KOZÁRI MONIKA: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Napvilág. Budapest, 2003. 15-18.p.) Tisza Kálmán miniszterelnöki pozíció mellett párhuzamban egy ideig volt belügyminiszter (1878-1887), pénzügyminiszter (1878, 1887-1889) és király személye körüli miniszter is (1879). (BÖLÖNY JÓZSEF: *Magyarország kormányai 1848-1975*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1978. 50. p.)

¹¹ TÓTH BÉLA: *A szegedi nagyárvíz képeskönyve*. Szeged Megyei Városi Tanács V. B. Szeged, 1979. 121. p.

¹² Uo. 124. p.

¹³ NAGY ZOLTÁN – VÁGÁS ISTVÁN: *A királyi biztosság városrekonstrukciója*. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története*. 3/1. k. Somogyi Könyvtár. Szeged, 1991. 162-163. pp.

Jani Péter összefoglaló jellegű művében egészen a Római Birodalomtól, vagyis a római jogtól kezdve 1945-ig áttekintette a tárgyalta jogintézmény történetét, mind hazai, mind pedig nemzetközi vonatkozásaiban. Rávilágít arra is, hogy „*az intézmény az európai példákat integrálva folyamatos fejlődésen ment keresztül.*”¹⁴

Petrik Ferenc 2008-ban megjelent munkájában átfogóan ír a témáról, mind az állam, mind önkormányzat által végezhető kisajátításról. A 21. század hatályos törvényeit is górcső alá veszi. Ebből jelen kutatás szempontjából leginkább a jogtörténeti részt emelném ki. A magyar „kisajátítási jog” történetében három szakaszt különböztet meg: 1) az 1840-es évektől 1945-ig terjedő időszakot, 2) az 1945 és 1990 közti évek kisajátítási jogát, végül 3) az 1990-től napjainkig terjedő időszakot.¹⁵ A témát képező időszak nyilvánvalóan az első csoportba tartozik, viszont Petrik Ferenc nem említi az általam tárgyalta törvényt.

Andorkó Imre a kisajátítási jogra vonatkozóan több publikációt jelentetett meg. Ezek közül a jogtörténettel foglalkozó munkájának címe: *A kisajátítási jogcímek változása a kezdetektől az 1955-ös kisajátítási kódexig*. Ebben főleg a magántulajdonban lévő telkek, ingatlanok eredeti tulajdonosaitól történő elvonásra fektette a hangsúlyt. A római jogból eredeztethető kezdetek után a középkori bányászathoz kapcsolódó rendelkezéseket is részletesen tárgyalja, az 1548. évi 49. törvénycikkelyig. A továbbiakban a 19. század – és azon belül a reformkor – azon jelentős történéseivel foglalkozik, ahol a tárgyalta jogintézményt alkalmazták. Végezetül, a kiegyezéstől kezdve a létrejött kisajátítási kódexeken keresztül az 1955-ben megszületett kódexig tekinti át¹⁶ a vonatkozó adatokat, azonban a szegedi kisajátítási törvény itt sem szerepel. Munkája elsősorban a jogcímek változását tárgyalja.

Ugyancsak Andorkó Imre felvetése az, hogy a kisajátítás és a 20. században az állam által az önkényes magántulajdon szisztematikus felszámolása, vagyis az államosítás – melynek eredménye mai napig érezteti hatását – között igen éles párhuzam vonható: „*Az 1950-es években valamennyi termelőegység állami kézbe került és az állam vált a gazdasági élet szinte egyetlen szereplőjévé. Ez a jogcím nagyban hozzájárult a magántulajdon szisztematikus felszámolásához.*”¹⁷ Ugyanakkor a külső hasonlóság ellenére a két jogintézmény mégis más.

III. A kisajátítás menete

1879. március 12-án Szeged mellett a Tisza áttörte a gátat, amelynek következtében a víz elöntötte a 70 000 lakosú, többszáz éves alföldi várost. 5458 ház összeomlott és csak 265 maradt épségben. A sértetlenül megmaradt vár (középkori erősség) a város tulajdonába került, és a bontása 1882-re fejeződött be.¹⁸ Ferenc József 1879. március 17-én látogatta meg a várost. A Habsburg-család folyamatosan figyelte a történéséket, Bécsben és személyesen egyaránt. 1880. november 8-án maga Rudolf főherceg látogatott el Szegedre, amikor is átadta azt az átiratot, amely szerint a város tulajdonába került az említett szegedi vár.¹⁹

¹⁴ JANI PÉTER: *A kisajátítás intézményének fejlődéstörténete Magyarországon 1945-ig*. Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Publicationes Doctorandorum Juridicorum 2012. 101. p.

¹⁵ PETRIK 2007, 13-15.pp.

¹⁶ ANDORKÓ 2014, 237-240. pp.

¹⁷ Uo. 239. p.

¹⁸ MÁTÉ ZSOLT: *Szeged XVI. századi helyrajza*. In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XIV. Csongrád Megyei Levéltár*. Szeged, 1989. 5-6. pp.

¹⁹ Szegedi Napló (továbbiakban: SzN) 1880. november 09. 262. szám.

Az 1879: XIX. törvénycikket, amely kifejezetten a Szegedre vonatkozó kisajátítási törvényt foglalta magába, 1879. május 22-én szentesítették. Az országgyűlés képviselőházában 1879. május 24-én, a főrendi házában május 25-én hirdették ki, hatályát pedig 3 évben határozták meg. Később az 1882: XII. törvénycikkkel meghosszabbították azt 1883. június 30-ig. Ezen törvény végrehajtásáról a közmunka- és közlekedési minisztert bízták meg, míg az előző törvény esetében a minisztérium feladata volt ugyanez. Az 1879: XX. tc. pedig a Szegedi Királyi Biztosi Hivatal hatáskörét és feladatát tartalmazta, ami 1880. április 30-ig volt hatályban, majd 1883 végéig minden évben meghosszabbították, utoljára az 1882: V. tc.-ben.²⁰ Az 1879: XX. tc. értelmében a király *Tisza Lajost* nevezte ki királyi biztossá, aki *Tisza Kálmán* miniszterelnök öccse és korábban közmunka- és közlekedésügyi miniszter volt. A műszaki osztály vezetőjévé a nagy gyakorlattal rendelkező *Lechner Lajos* pesti mérnököt választották.²¹

A Szegedi Királyi Biztosi Hivatalon belül több bizottság is működött. Jelen kutatásom szempontjából kiemelt fontossággal bír ezek közül a Műszaki Osztály és a Kisajátítási Bizottság. Az előbbi elnöke *Lechner Lajos* volt, ahol az újjáépítési tervezeteket és tervrajzokat készítették el az új Szegedhez. Ez a Bizottság határozta meg, hogy a tervek megvalósításához mely telkekre van szükség, és a magántulajdonban lévő telkek kisajátítását a Kisajátítási Bizottság vitte végbe. Ezen belül először 3 eljáró albizottság volt a város területi sajátosságaihoz igazodva: az Alsóvárosi Kisajátítási Bizottság, melynek elnöke *Végh Aurél*,²² a Felsővárosi Kisajátítási Bizottság, melynek elnöke *Komjáthy Béla*²³ és a Belvárosi Kisajátítási Bizottság, melynek elnöke *Rónay Béla*²⁴ volt. Később Szeged szabad királyi város közönsége arról döntött, hogy még egy negyedik eljáró bizottság kiküldésére is szükség lesz. Ennek következtében létrejött a Palánk és a Rókusi Kisajátítási Bizottság, amelynek központi bizottsági elnöki teendőivel *Horváth Gyula* biztosi tanácsstagot bízták meg 1880. június 24-én.²⁵

A negyedik bizottság megalakulásával már a jelzett napon megjelent az első hirdetés – ezt a városrészt érintette –, amely a Veresács, Szél, Móra és a Nemestakács utcák által határolt területeken szükséges telektömb-rendezéseket taglalta.²⁶ A telektömbök rendezéséhez szükséges kisajátítások az 1880-ban indultak meg, kutatásaim alapján június környékén. A Móra, Csendes és Szivárvány utca telektömb rendezéseinél 5 esetben történt telekcsera, ebből négyenél a tulajdonos fizetett felül a kisajátítási alapba, mivel az

²⁰ ANTAL TAMÁS: *A szegedi királyi biztosság közjogi háttere. Adalék Szeged dualizmuskori közigazgatás-történetéhez (1879-1883)*. In: Kenyeres István (szerk.): *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv IX.* [Budapest Főváros Levéltára]. Budapest, 2014. 255-275. pp.; RUSZOLY JÓZSEF: *A közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezet Szegeden (1849-1918)*. In: Uő.: *Alkotmánytörténeti tanulmányok 3.* JATE. Szeged, 1993. 137-138. pp.

²¹ KULINYI ZSIGMOND: *Szeged új kora*. Engel Nyomda. Szeged, 1901. 57-58. pp.

²² Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárának Központi Levéltára (továbbiakban: MNL CsCsVlk) XL.IV. 1406. b) 1728/880.; 4972/880.

²³ MNL CsCsVlk XL.IV. 1406. b) 3301/880.; 4924/880. Komjáthy Béla (1847-1916) országgyűlési képviselő (APRÓ FERENC: *Képek a szegedi zsidóság múltjából*. Gradus ad Parnassum. Szeged, 2014. 233. p.), akinek a neve több törvénymódosítási tárgyalás jegyzékében is olvasható, ilyen például az 1870: XLII. törvénycikk módosítása, amely a bizottságok összetételét, hatáskörét és tisztviselők választását érintette. (*A Tisza Kálmán miniszterelnök, mint belügyminiszter által a közigazgatás érdekében 1880. november 21-dikére egybehívott enquete tárgyalásai*. Magyar Királyi Államnyomda. Budapest, 1880. 14. p.).

²⁴ MNL CsCsVlk XL.IV. 1406. b) 5676/880.; 5884/880.

²⁵ MNL CsCsVlk XL. IV. 1406. b) 4931/880.

²⁶ MNL CsCsVlk XL. IV. 1406. b) 4925/880.

eredetileg kisajátított terület kisebb volt a felajánlott és elfogadott telekhez képest.²⁷ Ezek a rendezések egy adott városrészen belül kisebb utcácskékat érintettek. A terveket 2-2 példányban, valamint a hozzájuk tartozó autografikus tervezeteket, valamint a kisajátítási és telekrendezési tárgyalás megindítása céljából szükséges iratokat *Lechner Lajos* küldte meg az adott városrészi kisajátítási bizottság elnökének és a Szege*d*i Királyi Törvényszék telekkönyvi osztályának.²⁸ Sajnos ezek a tervek az anyagokban nem maradtak fenn, ezért sok esetben csak feltételezhető a kisajátítás pontos célja. Kiemelhető közülük az 1880. június 24-re datálható dokumentum, amelynek alapján a palánkvárosi Vörösács, Szél, Móra és Nemestakács utca, Pétervári országút, Nagyfestő utca, Szentháromság utca, Sár és Kürt közterületén ment végbe a tárgyalt kisajátítás.²⁹ A fentebb említett rendezések kisebb területek kisajátítását tették lehetővé, de annál több magánkézen lévő telekrészt érintettek. Az 1850-ben és 1879-ben készült térképeket összevetve jól látszik, hogy az említett részeken ún. telektömb-formázások történtek.

Tisza Lajos kinevezését felháborodás övezte, olyannyira, hogy még Kossuth Lajos is szükségét érezte véleményét nyilvánítani az ügyben.³⁰ A negatív visszajelzések legfőbb oka az lehetett, hogy, mint említettem, a királyi biztos Tisza Kálmán öccse volt, tehát nem az eredményes munkáinak tulajdonították a kinevezést. Azonban 1883-ra mindez az ellenkezőjébe fordult át, olyannyira, hogy Szege*d*en már köztisztjelet övezte személyét, napjainkban pedig egy körút és egy utca is a nevét viseli. Előbbinek az eleje és vége egyaránt a Tisza folyót érinti.

A királyi biztos munkáját különböző minisztériumokból kiküldött személyek is segítették. A Belügyminisztériumból *Stesser József*, *Kállay Albert*, *Bulyovszky Aladár* és *Kende Pál*, a Pénzügyminisztériumból *Laczkovics József*, *Kövesdy Béla*, az Igazságügyminisztériumból *Kelemen Mór*, a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumból pedig maga *Lechner Lajos* és *Pozsonyi Gyula* töltötte be ezt a feladatot.³¹ Ugyancsak itt említendők a városi mérnöki hivatal tisztviselői.³²

Lechner Lajos terveinek megvalósításához elengedhetetlen volt a város víztől történő megszabadítása, majd pedig feltöltése, ezért tartották rendkívül fontosnak a körutak helyének a felemelését. Ezek a munkálatok 1880 júniusában kezdődtek meg. Ezt követően a körtöltés és a sugárutak építése egyidőben zajlott, mivel a sugárutak éppen a körtöltésen érnek véget. A feltöltő anyagokat egyéb helyszínek mellett Szentmihálytelekről, Szőregről,³³ Óthalomról³⁴ hozták. 1880. április 26-án a nagyszilléri szőlőkől 12.285 négyzetöltermennyiség került kisajátításra a felsővárosi utcák feltöltéséhez.³⁵ Érdekesség: ezek a nagy mennyiségű föld megmozgatások mind a szege*d*i, mind az országos régészeti kutatások

²⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Belügyminisztériumi Levéltár (továbbiakban: BM) K576 Tisza Lajos szege*d*i királyi biztossága Általános iratok 28. doboz 1881-IX-1980, 220-230.

²⁸ MNL OL BM K576 28. 1880. IX–2863, 2452/1880 401., 402; 28.2868/1883 464, 465.; 28. 3685/1880 625, 626.; 29. doboz 4745/1880 855.

²⁹ MNL OL BM K576 28. 1880. IX–2868., 28. 3685/1880 626.

³⁰ SZABÓ LÁSZLÓ: *Szege*d* halála és feltámadása*. III. k. Délmagyarország. Szege*d*, 1929. 56. p.

³¹ NAGY – VÁGÁS 1991, 163-164. pp.

³² RUSZOLY JÓZSEF: *Szege*d* szabad királyi város törvényhatósága (1872-1944)*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXXV. Csongrád Megyei Levéltár. Szege*d*, 2004. 87-90. pp.

³³ NAGY – VÁGÁS 1992, 167. p.

³⁴ MNL OL BM K576 89. 1882–IX, 4492/880, 294.

³⁵ MNL OL BM K576 19. 1880–IV/a–1079, 3106/880, 237-246.

szempontjából mérföldkö volt. A feltöltési munkálatokat a norvég származású, budapesti *Gregersen Guilbrand* végezte el, kisebb csúszásokkal. Levéltári anyagokban találok kérvényeivel, hogy a meghatározott időpontra felül kapjon haladékokat, vagy a rá kiszabott kötbértől tekintsen el a város törvényhatósága.³⁶

A Kisajátítási Bizottság munkája 1880. augusztus végén zárult le, és augusztus 21-ig bezárólag a Felsővárosi Kisajátító Bizottságban 1758, a Belvárosi Kisajátító Bizottságban 1292, az Alsóvárosi Kisajátító Bizottságban összesen 1160, a Központi Városi Kisajátító Bizottságban összesen 686 – mindösszesen 4896 ügy ment végbe. Telekcsere létrejött egyesség útján összesen 4219 esetben történt.³⁷ Szegeden elsősorban nem kártalanítási összeg, hanem telekcsere képezte a rendezés alapját.³⁸ Több szempontot is figyelembe vettek: például ha valakinek ún. szeglettelke volt, akkor cserébe szeglettelket kapott; még arra is tekintettel voltak, hogy a régi szomszédok, amennyire lehet, ismét szomszédok maradhassanak, vagy akinek kútja volt, annak kutat fúrjanak az új telkén.³⁹ Kézpénzbeli kártalanítás egyesség útján összesen 368 esetben történt.⁴⁰ Bírói útra terelt ügyből összesen 321 volt.⁴¹ Az utóbbi esetben a kisajátítások a bíróságok előtt folytatódtak, mivel a Kisajátító Bizottsággal egyezségekre nem jutott felek ügyében a törvény értelmében a bíróság határozott, és az első ilyen eljárás 1880. május 31-én ment végbe. A bíróság célja elsősorban az egyesség létrehozása volt, ezen eljárásra nézve gondnokot jelöltek ki, aki az első alkalommal *Nyilasy Pál* ügyvéd volt. Ha bíróságnak sem sikerült az egyezés elérése, bírói becstét ejtettek meg, melynek alapján a bíróság ítélt. A bírói útra terelt ügyek esetében inkább az utóbbi volt a jellemző.⁴² *Wagner János* ügyében például 462 ft kártalanítást határoztak meg,⁴³ *Zsabari József* és neje *Molnár Katalin* esetében a bíróság ítéletével a kisajátított telek a Szegedi építési alap tulajdonába került.⁴⁴

A Belvárosi Kisajátítási Bizottság részéről 2 kisajátítási ügy maradt függőben.⁴⁵ Az újszegedi területen 1880. augusztus elején indultak meg az eljárások, 106 házat és telket sajátították ki. A folyamameder szélesítése céljából eszkozlendő kisajátítások költségeit Újszegeden a királyi biztosság műszaki osztály összesen 257.509 ft 50 kr-ban határozta meg.⁴⁶

1880. augusztus 31-én szűkebb körben létrejött egy biztosi tanács is, amely működését szeptember 1-jén kezdte meg *Végh Aurél* elnökle alatt, *dr. Rosenberger Izó* és *Kónya József* voltak a tagjai, akik a függőben maradt kisajátítási ügyeket bonyolították le, és az újszegedi rendezéseket hajtották végre. A régi tagok közül azok, akik nem szegediek voltak,

³⁶ MNL OL BM K 576 480; 879.

³⁷ A felsővárosi kisajátítási bizottságnál 1082, az alsóvárosi kisajátítási bizottságnál 1041, a központi városi kisajátítási bizottságnál 553. (SzN 1880. augusztus 27. 198. szám).

³⁸ SzN 1880. augusztus 19. 192. szám.

³⁹ SzN 1800. augusztus 27. 130. szám.

⁴⁰ A felsővárosi kisajátító bizottságnál 99, a belvárosi kisajátító bizottságnál 55, a központi városi kisajátító bizottságnál 93. (SzN 1880. augusztus 27. 198. szám).

⁴¹ A felsővárosi kisajátító bizottság részéről 116, a belvárosi kisajátító bizottság részéről 87, az alsóvárosi kisajátító bizottság részéről 64, a központi kisajátító bizottság részéről 40, Újszegeden 14 ügy volt (SzN 1880. augusztus 27. 198. szám). A Szegedi Naplóban összesen 305 bírói ügyet jelentettek meg (az újszegedi számokat nem számolva bele), viszont a lebontások alapján én 307 darabot számoltam.

⁴² SzN 1880. június 2. 126. szám.

⁴³ MNL OL BM K576 89. 1882–IX, 1216/882.

⁴⁴ MNL OL BM K576 87. 1882–IX 397/882.

⁴⁵ SzN 1880. augusztus 19. 192. szám.

⁴⁶ SzN 1880. augusztus 11. 185. szám.

augusztus 31-én elutaztak.⁴⁷ 1880. szeptember 8-án még 54 kisajátítási ügyet tárgyaltak, amelyből 28 esetben egyezség útján intézkedtek, a többi esetben becslési eljárás történt.⁴⁸ 1880 decemberében egy vegyes bizottság működött, ahol a kisajátítási ügyeket is tárgyalták.⁴⁹

IV. A kisajátítás törvényi vonatkozásai

A tárgyalt kisajátítási törvény a város újjáépítésének elengedhetetlen mozzanata volt, hiszen *Lechner Lajos* által megálmodott terveket úgy tudták megvalósítani, hogy a magánkézen lévő telkeket megszerezték hozzá. Az elfogadott törvény nemcsak Szeged területére vonatkozott, hanem a 1879:XIX. törvénycikk 24.§ alapján Dorozsma, Algyő és Tápé községekre is. „*A ministerium felhatalmaztatik, hogy a jelen törvény intézkedéseit, rendeleti úton, a szükséges változtatásokkal – Dorozsma, Algyő és Tápé községekre is kiterjeszthesse és az e célra megkívántató közigazgatási teendők ellátására a szükséges közegeket kijelölhesse.*” A tervek elkészítését a 8.§ részletes a tárgyalja, amely a következő „*A kisajátítási terven az egyes birtokrészek helyszínelési vagy helyrajzi számai világosan kitüntetendők. A birtokrészek fekvő épületek betűkkel, a szolgalmak pedig keresztalakú jegyekkel jelölendők meg.*” A hirdetményekben megjelölték, hogy kinek mikor és hol kell megjelenie, amit 200-200 példányban a Szegedi Híradóban, Szegedi Naplóban jelentettek meg.⁵⁰ Ezen felül az utcákon is kifüggesztették a plakátokat, valamint a 11. § alapján „*...erről az érdekelteket falragaszok útján és más alkalmas módon értesíteti és figyelmezteti...*”. A városházán a tárgyalási napot megelőzően lehetőség volt megtekinteni a terveket, amelyek ellen lehetőség volt észrevételeket írásban, vagy az e célra nyitott jegyzőkönyvbe venni vagy a határnapon a bizottság előtt szóban előadni, de szigorúan a tervek ellen volt lehetőség ebben az esetben szót emelni, fellebbezni. *Grösser Simon* esetében nem kifejezetten az ellen szólalt fel, hanem azért miért ne kelljen kisajátítani a telkét, ezért a bizottság fellebbezését nem fogadta el.⁵¹ Ha a tulajdonos az adott napon jelent meg, akkor a „*...a nem nyilatkozó érdekelt a kisajátítási tervet a maga részéről elfogadta...*” A 12. § alapján ha a tulajdonos elfogadta a tervezetet, akkor azt azonnal jegyzőkönyvbe vették, viszont ennek ellenkezője következett be akkor előbb a városi hatóságnak, „*...azután sorszám szerint az érdekelteknek észrevételei vétetnek tárgyalás alá*”, majd a helyszíni szemle után határozatot hoznak. A 13. § szerint az érintett félnek jogában áll a határozat ellen felfolyamodvánnyal élni a bizottság elnökénél, szóval a kihirdetés során vagy 24 óra alatt írásban. Továbbiakban megállapodás nem születik, ezt a Szegedi Törvényszék Polgárjogi Osztályán tehetek pontot, az adott ügyre. Az utóbbi esetben akkor volt példa, ha a kártalanítási összeget a tulajdonos nem fogadta el, akár a Királyi Tábláig is ellehetett vinni az adott ügyet. A kisajátítás során két kártalanítási forma volt a tulajdonosok felé, az első az általános pénzüsszegben történő kártalanítás, amelyet a kisajátítási alpból fizették ki. Amikor a Szeged város tulajdonába került közvetlenül a kisajátított telek, akkor a Szeged városi alpból fizették ki a meghatározott összeget. A telkek értékét a becsüsök határozták meg, a 1868:LV. törvénycikk szempontjai alapján. A kártalanítás másik formája

⁴⁷ SzN 1880. szeptember 1. 202. szám.

⁴⁸ SzN 1880. szeptember 8. 208. szám.

⁴⁹ SzN 1880. december 1. 281. szám.

⁵⁰ MNL CsCsVVK XL. IV. 1406. b) 4960/880; 4972/880.

⁵¹ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 5568/1880.

a telekcseré volt, amely az általam tárgyalt kisajátítási törvényben nem térnek ki részletesen, a 22.§ említi hogy „...*cserébe adott ingatlanok után vagyón-átruházási illeték nem jár...*”. A telekcseré menetéről a feldolgozott jogesetek adnak támpontot. A telekcseré esetén a tulajdonosnak az eredeti kisajátítandó telekért cserébe felajánl a Kisajátító Bizottság más telket, több szempontot figyelembe véve. Többször előfordult, hogy a felajánlott telek nagyobb értékkel bírt, ekkor a tulajdonos felül fizetett, amely a kisajátítási alapba ment. Megfigyelhetjük, hogy ennek az alapnak megvolt a körforgása. Ez sokszor nem okozott problémát a tulajdonosok számára, készséggel fogadták el a helyzetet. Voltak arra példák, amikor a Kisajátító Bizottságnak kellett felül fizetni. A telekcseré kártalanítása dominált a szegedi kisajátítások során. Fontos kiemelni, hogy amint a kisajátítás menete és a Szegedi Törvényszék Telekkönyvi Osztálya részéről a telekkönyveztetés végbement, a szükséges építések megkezdődtek. A több ezer kisajátítási ügy fél év alatt lement a Kisajátítási Bizottság gyors munkájának köszönhetően.

V. *A kártalanításból vásárolt ház*

A kutatásom kezdetén, a legelső anyag, amely a kezembe került, arról a házról szólt, ahol születésem óta élek. Egész életemben abban a tudatban éltem, hogy ez egy két világháború között épült ház, és nem a Szeged újjáépítési hullámának terméke, amely az Osztrák-Magyar Monarchia idejéből származik. Innentől kezdve ez a kutatás egyre személyesebbé és közelebbivé vált számomra. 1883. augusztus 27-én fogadta el a Szegedi Építési Bizottság a III. építési kerület, Móra utca és Hajnal utca alatt lévő *Szögi Sándor* tulajdonába lévő telken, *Sándor Imre* építész tervei alapján készült hatszobás ház építését. Az 1883. augusztus 21-én kelt levélben a lakóházra és fás színre szólt az engedélykérés. A ház már 1884. szeptember 25-én megkapta a lakhatási engedélyét,⁵² azzal a megjegyzéssel, hogy az alsó helyiségeket lakásul használni tilos, továbbá az utcai homlokzat vakolatát a terv szerint készítsék el. A ház felépítése után a cseléd házak, valamint a nyári konyha megépítése is megtörtént.

Szögi Sándor Bátor utcában, 3389. telekjegyzőkönyvi szám alatt lévő házát kisajátították, melynek kártalanítási ára 300 ft volt. Elképzelhető, hogy a Móra és Hajnal utcát érintő telket ebből vásárolhatta.⁵³

A szóban forgó ház később, az eredeti tervekhez viszonyítva nagy változásokon ment keresztül, mivel az államosítás áldozatául esett, sőt a „létező szocializmus” elvei és fel-fogásai ezen a házon igen erőteljesen érvényesülnek. Az 1940-es évek végén két telekké vágták szét anno egy 2 méter magas fakerítéssel és a határon egy fával. A néhol 70–80 cm vastagfalú hat szobás házból 4 lakást alakítottak ki, amiket vékony fallal választottak le, ezáltal az észszerűen kialakított szobákat aránytalanokká formálták. A telken lévő cseléd-lakból külön házat terveztek, amit szintén egy vékony fallal láttak el, viszont a tetőszerkezet egyben maradt, de mégis külön-külön helyrajzi számon szerepelnek, ebből kifolyólag jogi anomáliákat generáltak, amiket a gyakorlatban igen nehéz rendezni napjainkban is.

A mai jogrendszer alapján ezek a házrészek közös lakóingatlanoknak minősülnek, és az ezzel járó törvényi rendelkezéseket, szabályokat a lakók felé nehéz érvényesíteni, mert ma-

⁵² A vizsgálatot az építkezési rendszabályok 77. §-a értelmében szilárdság, egészség és közbiztonsági tekintetből megejtették. (MNL CsCsVLK XL, IV 1406. b) 8379/883.).

⁵³ MNL OL BM K576 55. 1880–IX/a–11691, 11691/880.

gántulajdonú házként tekintik. A cselédlak rész osztatlan közös tulajdon jogilag, így ennek felújítása szinte majdnem egyenlő a lehetetlennel. *Sándor Imre* tervei alapján a lakóház, a korra jellemző stukkókkal voltak ellátva, amelyeket szintén a változások időszakában távolítottak el. Mivel négylakásos ingatlanról beszélünk, a mai törvények alapján a társasház legkisebb besorolásába tartozik, ennél fogva a közösköltséget a felújítási alapra vagy bármilyen karbantartási alapot nehéz megszavazni. Ezek a hiátusok a legtöbb, hasonló jogállású házak esetében fennállnak.

VI. Az Állam- és Jogtudományi Kar épülete

A Tisza Lajos körút és a Feketesas utca sarkán, valamint a mai Magyar Ede téren található eklektikus stílusú épület, eredetileg a helyi polgári leányiskolának helyet adó ingatlanként épült, 1921-től a Szegedi Királyi Ítéltábla működött benne,⁵⁴ 1951 óta a Szegedi Tudományegyetem (volt József Attila Tudományegyetem) Állam- és Jogtudományi Karának ad otthont. Ennek építését a kisajátítás tette lehetővé, amely 1880-ban ment végbe.⁵⁵ Eredetileg az építendő polgári leányiskola telkéül a Fekete sas utca Lábdy-féle telkét szemelték ki, amit a tulajdonostól készpénzben kellett volna megvásárolni, ez a városnak nagy áldozatot jelentett volna.⁵⁶ Végül a *Rónay Mihályné*, született *Németszegi Mária*⁵⁷ tulajdonát képező Fekete Sas utca és Tisza Lajos körút sarkán 2836 hrsz. alatti telket szereztek meg, amelyet a tervrajzon 321. veres számmal jelöltek meg. A telket, a rajta lévő házzal együtt, az elemi polgári leányiskola és a kiskörút céljaira használták fel. Levéltári anyagok alapján, már akkor Tisza Lajos körútnak volt elnevezve.⁵⁸

A törvényhatósági bizottság megkeresésére nemcsak haladéktalanul beleegyezését adta a kisajátítás hatóság az iskolaszék által alkalmas helyként megjelölt, 365 négyszögöl nagyságú Rónay-féle telek megszerzéséhez, hanem egyúttal úgy is intézkedett, hogy a 19.000 forint vételárból 3000 forintot a kiskörút miatt a kisajátítási alaphoz fedeznek.⁵⁹ A maradék 16.000 forintot a Szeged városi alaphoz fizették ki.⁶⁰ Az 1882. június 30-án kelt szerződés alapján a Kisajátítási Bizottság – mint eladó – eladta az ingatlant Szeged szabad királyi városnak. A végleges tulajdonosváltás legfőbb oka a polgári leányiskola létrehozása volt, mivel az iskolák a város tulajdonában voltak. A szerződést olyan toldattal hagyták helyben, hogy úgy kerülhet a város örök tulajdonába a 321. vörös számmal jelölt 365 négyszögöl, vagyis 1314 m² alapterületű telek, hogy azt elemi és polgári leányiskolai célokra fordítsák.⁶¹

Az anyagok átkerültek a Szegedi Királyi Törvényszék telekkönyvi osztályához olyan megkereséssel, hogy a tulajdonjogot „*Szeged szabad király város nyilván könyvileg bekebelezettni, és ezen intézkedéséről ezen király biztosságot az eredeti szerződés visszajuttatás*

⁵⁴ ANTAL TAMÁS: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1914 és 1921 között*. Bírósgéztörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből II. Országos Bírósgézi Hivatal Magyar Igazságügyi Akadémia – Országos Bírósgézi Hivatal Szegedi Ítéltábla. Budapest – Szeged, 2015. 57-78. pp.

⁵⁵ Szegedi Híradó (továbbiakban: SZH) 1881. november 23., 267. szám.

⁵⁶ SZN 1880. június 5. 128. szám.

⁵⁷ MNL OL BM K576 79. 1882-IV-1614, 1068/1882, 156.n.

⁵⁸ MNL OL BM K576 79. 1882-IV-1614, 1068/1882, 155. Ez az elnevezés több évtizedre megszakadt, mivel az 1950-es évektől előbb Sztálin, majd Lenin körút néven volt ismeretes.

⁵⁹ SZH 1881. november 23. 267.szám.

⁶⁰ MNL OL BM K576 79. 1882-IV-1614, 2786/1882, 156.

⁶¹ MNL OL BM K576 79. 1882-IV-1614, 3071/1882, 159.

mellett”, valamint Szeged szabad királyi város hatóságát is értesíteni szíveskedjék, azzal a megjegyzéssel, hogy a szerződésnek az illetékszabási hivatallal való közlése mellőzendő volt. A felterjesztés 1882. október 19-én történt meg a Törvényszék felé, és a végzéssel kapcsolatos ülés a folyó év november 7-re tehető. A november 19-i végzés a Szeged szabad királyi város közönsége által a városi építési alapból megvett telek (elem és polgári leányiskola telke) tulajdonának Szeged szabad királyi város javára tett átkebeleztetését tartalmazta.⁶²

Az építkezést *Jiraszek Nándor* és *Krausz Lipót* társasvállalkozók kezdték meg 1882 augusztusában, amely a város „könyöradományából” épült meg. Ahogy készen lett az épület elsőként a városi zeneiskola ének osztálya költözött a bérházból. 1921-ig a Városi elemi és polgári leányiskola működött ebben az épületben. Ekkor döntöttek arról, hogy a Szegedi Ítéltáblát a Kolozsvárról Szegedre helyezett Ferenc József Tudományegyetem miatt ideiglenesen a szóban forgó épületbe költöztetik, ennek tervrajzai a levéltárban megtalálhatók. Az épület lekerekített sarkán egy kupolás torony magasodott 1963-ig, amikor az épületre felhúztak egy újabb emeletet.⁶³ A kupola nem került vissza – egészen 2022-ig, amikor azt a teljes felújítás részeként helyreállították.

A lecsapott sarkú, háromszög alakú telekre tehát eredetileg egy egyemeletes iskola épült. „*Főhomlokzata baloldalt le van kerekítve, 2+1+K+1+2 tengely, középrizalittal; a körüti oldalhomlokzat 6+3+6, a Fekete Sas utcai 3+9+3 tengely, rizalitokkal.*” A falsík változatosan van kváderezve. Erőteljes lábazatában alagsori ablakok vannak elhelyezve, a földszint nyílásai félkörívesek. A széles választópárkány egyben összefüggő ablakpárkány, itt az ablakok enyhén íveltek, a rizalitokban timpanonos szemöldökkel. A második emelet belmagassága már sokkal alacsonyabb az elsőhöz képest, egyszerű ablakaival idomul a homlokzathoz, főpárkánya ívelt.⁶⁴ Ennek oka, hogy a második világháború után az újjáépítés során a legtöbb körüti háznál számításban volt, hogy egyszer egy emelet ráépítése meg fog történni, ezek főleg a tanácskorszak városfejlesztési koncepciója keretében valósultak meg.⁶⁵

VII. Grösser Simon, a bátor tulajdonos

A több ezer kisajátítási eljárás közül a legösszetettebb és legnagyobb port kavaró ügy talán *Grösser Simon* esete volt. A tulajdonos olyannyira nem fogadta el azt a tényt, hogy a Kis-Tiszaparti utca 53. számmal jelzett 141 négyzetöl⁶⁶ telke – amelyen egyben vegyes kereskedés és gyékény üzlete⁶⁷ működött – a szabályozási tervbe tartozik, hogy még a belügyminiszter⁶⁸ felé is élt a jogorvoslati jogával. A kisajátítandó telekért cserébe cserebirtokot

⁶² MNL OL BM K576 79. 1882–IV–1614, 3433/1882, 163.

⁶³ T. KNÓTIK MÁRTIA: *Tisza Lajos körút 54.* In: Tóth Ferenc (szerk.): Csongrád megye építészeti emlékei. Szeged, 2000. 563–564. pp.

⁶⁴ Uo. 563. p.

⁶⁵ ANTAL TAMÁS: *A tanácsrendszer és jogintézményei Szegeden (1950–1990). Szervezeti és működési alapvetések.* Dél-alföldi évszázadok 26. Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 2009. 193–196. pp.

⁶⁶ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 5568/1880, 544.

⁶⁷ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 5568/1880, 547.

⁶⁸ Az akkori belügyminiszter és egyben miniszterelnöke a Magyar Királyságnak Tisza Kálmán, aki a Szegedi Királyi Hivatal elnökének Tisza Lajosnak, a bátyja is volt egyben. Ez az egyik oka, az ügy részletes feljegyzésének, mivel mind Grösser Simon és mind a Szegedi Királyi Biztosi Hivatalon belül működő Kisajátító

ajánlott fel a Kisajátítási Bizottság, egy másik utcában.⁶⁹ Több körútra eső egyéb telket is felajánlottak neki, de a kártalanítási tárgyalásba sem bocsátkozott bele.⁷⁰ A kisajátítási folyamat az érdekelt felek szabályos megidézésével indult meg az 1879: XIX. törvénycikk 12. § alapján. 1880 májusában kezdődött minden, amikor a Felsővárosi Kisajátítási Bizottság munkája a felsővárosi Csiga, Tápai, Kácsa, Bárka, Fuhar, Rozmarin, Kis-Tiszapart, Molnár-köz, Sándor, Gyevi, Dugonics, és Minoriták utcája⁷¹ által határolt telektömböket érintette. Ezen folyamatok tárgyalása május 16. és 23. között folytak a tulajdonosokkal, május 24-én hirdetményben a tervekkel kapcsolatban hozott határozatokat kihirdették a jelen lévők között, valamint a távol lévők részére az 1879: XIX. törvénycikk 11. §. alapján kinevezett gondnok⁷² és Szege*d* város kiküldött képviselője⁷³ előtt jogerőjűnek kimondták.⁷⁴

Grösser Simon e részre hivatkozott több fellebbezésében is. Elmondása szerint az ügyét úgy tárgyalta a Felsővárosi Kisajátítási Bizottság, hogy őt, családját és az ügyvédjét, *dr. Engel Mórt*,⁷⁵ nem engedték be a tárgyalóterembe, miközben ott tartózkodtak, szerinte gondnok sem volt kirendelve.⁷⁶ A kisajátítási bizottság teljesen értetlenül állt ehhez a vitához, mivel olyan épületet jelöltek ki a tárgyaláshoz, amelyet 2 irányból is meg lehetett közelíteni. Az egyik folyamatosan nyitva volt, ahol a határozatokat nyílt ajtónál tárgyalták, és előtte folyamatosan jelen volt egy szolgálattevő rendőr, akinek nemcsak a rend fenntartása volt a fő feladata, hanem „rikkancs” szerepet is betöltött, mivel a soron következő tulajdonosokat ő maga is szólította, ha kellett többször is. A Bizottság jelentéséből kitűnik, hogy a két különböző tábor találkozása megtörtént, ekkor *Grösser Simon* és családja minősíthetetlen viselkedést tanúsított, amit többszöri felszólításra sem hagytak abba, végül az imént említett rendőr segítségével kivezettették a teremből.⁷⁷ *Grösser Simon* és neje először a hirdetmény ellen szólalt fel, majd több ízben fellebbeztek az általuk igazságtalannak vélt határozat ellen, és ezek a felfolyamodványok egyre erőteljesebbek és személyesebb hangvételűek voltak, sőt a Bizottság felé személyeskedők is.

Bizottság részéről igen részletes jelentések fennmaradtak. Mindkét fél nézőpontja látható a tárgyalt ügynél, főleg hogy Tisza Kálmán részletes jelentést kért az egész folyamatról, valamint annak további menetéről.

⁶⁹ A cserebirtok az eredetihez képest ugyanazon paraméterekkel rendelkezett, viszont beljebb volt, nem azon az úton ahol ő lakott.

⁷⁰ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/1880, 567.

⁷¹ A mai Dugonics utca területe volt az önálló közigazgatású Felsőváros középkori főutcája, egyik szakán napjainkban is középkori nyomvonalon halad. A város egyik toposza, hogy az eklektikus jegyekkel díszített homlokzatú házak pincéi, felmenő falai sokkal régebbiek. (MÁTÉ 1999, 6. p.) Hasonló a helyzet, mint a Budai várnegyed 18–19. századi épületeinél, ahol a pincék, felmenő falak középkoriak.

⁷² A kirendelt gondnok Böröcz Bertalan volt. A határozat meghozatala előtti napokban a gondnokok megjelentek a tulajdonosoknál, ahol a tervek ellen csak Ács Viktor, Kopek György Sándor, Novák Jánosné és Hodács János emelt kifogást. (MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/880, 570.).

⁷³ A városi hatóság képvisellete Csorba Viktor köztörvényhatósági tag személyében valósult meg. (MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/880, 570.).

⁷⁴ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/1880. 578.

⁷⁵ Dr. Engel Mór (1843–1924) szegedi ügyvéd, zsidó családból származott, (Délmagyar 1931. március 8. 55.szám) testvére Engel Lajos kiadója volt a Szegedi Naplónak (Szeged 1924. február 28. 49.szám). 1908-tól fiával dr. Engel Sándorral (1880–1945) együtt folytat ügyvédi praxist, irodájuk ekkor a Dugonics tér 12. szám alatt volt az irodájuk, később a Tisza Lajos körút 58 szám alatt. A család zsidó származása miatt 1945-ben deportálták Engel Sándort, ahol életét is vesztette. (HABERMANN GUSZTÁV: *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből 19. Csongrád Megyei Levéltár – Móra Ferenc Múzeum. Szeged, 1992. 67. p.).

⁷⁶ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 5568/1880, 537.

⁷⁷ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 5568/1880, 539.

A fent maradt anyagok alapján összesen 4 fellebbezést számoltam össze.⁷⁸ Az 1880. május 24-én hozott hirdetmény ellen írt felszólalásukat visszautasították azzal, hogy nem a szabályozási terv ellen irányult. A következő napon megírták a fellebbezésüket, amelyben több oldalon keresztül sorolták fel indokaikat, ezek a következők: az ügyét zárt ajtók mögött tárgyalták és nem engedték be, nem is szólították; az ő telke nem is tartozott a kisajátítási tervbe, ezért nem volt indokolt az elvétele; az árvíz után háza fennmaradt, amelyet a kor igényei alapján mindennel jól felszerelt; üzlete is volt a szóban forgó helyen. Hivatkozott más telkekre, amiket meghagyni kívánt a törvényhatóság a tervek alapján, mondván, azok a terveknek jobban megfelelnek; továbbá az utcájuk kikövezéséhez önkéntesen hozzájárultak 50 forinttal. „*Utcánk kikövezéséhez mi annak idején 50 forinttal járultunk önként és most a kövezetet más élvezné, míg mi a kövezetlen utcába tétetnének át.*”⁷⁹ Ezt visszautasította a törvényhatóság, azzal az indokkal, hogy a hozott határozat jogerőre emelkedett és a tervet jóváhagyó határozat után 1 órával jelent meg a Bizottság előtt.⁸⁰ A második fellebbezésben a fentiekre továbbra is hivatkozott, valamint reflektált a visszautasításra, mivel a 1879: XIX. törvénycikk 13. § alapján a terv ellen 24 órán belüli fellebbezéssel éltek. Azzal toldották meg a fellebbezésüket, hogy szerinte nem a megnevezett utcák sorrendjében, hanem soron kívül tárgyalták az ő ügyüket,⁸¹ burkoltan korrupcióval vádolta meg a Bizottság tagjait. Ezek alapján döntött úgy a törvényhatóság, hogy mind a tulajdonosok, mind a közreműködő, és a meghatalmazott ügyvéd ellen eljárást indítanak, *Grösser Simon* és neje ellen a Szegedi Törvényszék büntetőjogi osztályán, *dr. Engel Mór* ellen a Szegedi Ügyvédi Kamaránál.⁸²

A Kisajátító Bizottság *Grösser Simon* és neje ellen feljelentést tett a Szegedi Királyi Büntető Törvényszéknél 7091/880. szám alatt, amely nem maradt fenn, sőt a vádiratot és a bírói ítéletet sem ismerjük ezzel kapcsolatban. A jól fennmaradt részletes anyagok alapján sejthető, mik voltak azok a tények, kihágások és bűncselekmény, amelyek arra sarkalták a törvényhatóságot, hogy megtegyék ezt a lépést. Ezek a következők.

A telektulajdonos *Pillich Kálmánt*, a Bizottság egyik tagját 300 forinttal akarta megvesztegetni, ezzel a cselekménnyel az volt a célja, hogy a jutalom adása által ügyét neki megfelelően bírálják el, és továbbra is tulajdonába maradjon a kisajátítandó telek.⁸³ A 1878: V. tc. 470. §⁸⁴ alapján, *Grösser Simon*, mint vesztegető, tevékenységével arra törekedett, hogy a közhivatalnokot – *Pillich Kálmánt* – kötelességszegés elkövetésére ösztönözze.⁸⁵ A tényállás alapján aktív vesztegetés valósult meg,⁸⁶ azonban a bizottsági tag nem fogadta

⁷⁸ „Midőn tehát a visszautasítás indokait újabban alaptalanoknak jelentjük ki, ez ellen ismét fellebbezéssel élve...” (MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/1880. 578.).

⁷⁹ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 5568/1880 545-549.

⁸⁰ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 5568/1880 539.

⁸¹ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 5568/1880, 550.

⁸² MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/880, 568.

⁸³ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/880, 568.

⁸⁴ Grösser Simon által elkövetett cselekményekkel járó büntetéseket a Csemegi-kódex alapján határoztam meg, mivel az általam tárgyalt jogeset és annak tárgyalása éppen a Btk hatályba lépésének határán keletkezett. Felhívta a figyelmemet Dr. Hornyák Szabolcs János, az SZTE ÁJTK Bűnügyi Tudományok Intézetének adjunktusa a Csemegi-kódex hatályba léptető törvényére, ami a 1880. évi XXXVII. törvénycikk: „Ha a cselekmény elkövetésétől, az ítélethozásig terjedő időközben, egymástól különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok léptek hatályba: ezek közül a legenyhébb intézkedés alkalmazandó.” Ha ezzel az üggyel kapcsolatban keletkezett ítélet, akkor elképzelhető, hogy az előbbi rendelkezés került előtérbe.

⁸⁵ ANGYAL PÁL: *Hivatali és ügyvédi büntettek és vétségek*. Attila-Nyomda. Budapest, 1943. 70. p.

⁸⁶ „A vesztegető nemcsak akkor válik bűnössé, ha a közhivatalnokot sikerült kötelességszegésre indítani, hanem arra „törekszik”, azaz ilyen céllal személyes vagy vagyoni előnyt ad vagy ígér akár közhivatalnoknak közvet-

el ezt a 300 ft-ot. Ahogy azt többször hangsúlyoztam, a levéltári anyagokban nem található meg az ügygel kapcsolatos vádirat, ítélet, és ha a bíróság valóban tárgyalta az ügyet, akkor a vádlottat akár egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy ezer forintig terjedő pénzbüntetéssel büntethették.⁸⁷

A *Grösser Simon* által elkövetett többi cselekmény a kihágás körébe tartozik, azon belül is a 1879: XL. törvény II. fejezetében található „a hatóságok és a közcsend elleni kihágások” közé. Első ilyen tény, amikor a két fél találkozása megtörtént a tárgyaló helyiségben, akkor a Bizottság tagjait megfenyegette, hogy a „nagyméltóságú magyar királyi miniszter úrhoz”, sőt öcsászári királyi apostoli Felségéhez is panaszt fog benyújtani, még akkor is, ha 10.000 ft-jába fog kerülni, és bebizonyítja, hogy a Bizottság tervezete a telkével kapcsolatban alaptalan. A belügyminiszterrel kapcsolatos fenyegetése megvalósult; *Tisza Kálmán* a törvényhatóság részéről újra tárgyalást és részletes tájékoztatást kért. *Grösser* a fellebbezéseiben sértő kifejezéseket használt, ahol a bizottság tagjainak nyelvtani tudását, kvalifikáltságát kérdőjelezte meg, törvénytelennek tartotta az eljárásukat, sőt gyarló, korrupt személyeknek tartotta őket, amelyet többször is hangsúlyozott.⁸⁸ A 1879:XL. tc. 46. § alapján száz forintig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő *Grösser Simon* ezen cselekedete. Az imént felsoroltak nem egyszeri alkalommal történtek, hanem a májusi tárgyalás és két fellebbezés esetében is. Ez alapján felmerül a kérdés, ezeket a bíróság hogyan bírálhatta el, ha elbírálta.

A *dr. Engel Mór* ellen tett panasz a Szegeđi Ügyvédi Kamara felé hivatalból visszautasították, mivel időközben kisajátítási egyezség kötött a telektulajdonos és a Felsővárosi Kisajátítási Bizottság között, és ez ügyben a további intézkedésre nem volt szükség.⁸⁹ A levéltári anyagok alapján szintén nincs tudomásunk arról, hogy az említett kisajátítás pontosan milyen végkimenetű volt, és mi állhatott a megállapodásban. A kisajátítás megtörténhetett, viszont ellátogattam a tárgyaló területre, és megfigyeltem, hogy több ház nem a szabályos tervek alapján helyezkedik el, szinte „kilógnak” a szabályozott házak és utcák között. *Máté Zsolt* hangsúlyozza munkájában, hogy az árvíz utáni tervezetek ezen a területen nem valósultak meg, amelynek oka az itt álló épületek és tulajdonosainak ellenállása volt.⁹⁰

VIII. Só- és faraktárak

A só- és faraktárak kisajátításával kapcsolatos jegyzőkönyvet *Végh Aurél* biztosi tanácsosnak terjesztették fel, amelyben részletesen követhetjük, hogy mely személyek magánkezén lévő telkeit szerezték meg. A telkeken kívül fákkal, szőlőkkel ellátott birtokok is voltak, a becsértéknél a termények és a kitermelt fák értékeit beleszámították. Sóraktárak esetében 6 tulajdonostól 15.222 ft 59 kr értékben 6390 m²,⁹¹ a Felső Tiszapartból 81 ft 01 kr értékben 37 m² területtel sajátították ki a szükséges telkeket. Összesen 6427 m² területet 15. 303 ft

lenül, akár bárki másnak, akitől reméli, hogy az előny fejében a közhivatalnokra a vesztegető szándékainak megfelelő hatást fog gyakorolni. A törekvés elég, de tettekben kell megnyilvánulnia.” (ANGYAL 1943, 76-77. pp.).

⁸⁷ 1878: V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 7. §.

⁸⁸ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/880, 567-577.

⁸⁹ MNL OL BM K576 32. 1880–IX/a–1930, 9489/880, 570.

⁹⁰ MÁTÉ 1989, 6. p.

⁹¹ Czene Pál és neje, Özv.Szőllősi Ferencnél és társa, Fodor Mihály és neje, Özv. Hajdó Mihályné, Öz. Hajdú Mihályné, Öz. Ökröls Ferencné és társa, Gajdacsi Pál. (MNL OL BM K576 62. 1881–IV–9981, 2693/1881, 153.).

60 kr-ban becsültek fel és szereztek meg.⁹² A farakodó telep tervének megvalósítását első lépésként a kisajátítás útján kezdték meg, pontosan 5 tulajdonostól,⁹³ a hozzáadott utcákból, a Kis-Tiszapartból és Felső-Tiszapartból kisebb-nagyobb részeket vágtak le. A kisajátítás során – 5 tulajdonostól 23.517 ft 51 kr értékben, a hozzáadott utcák területe 121 ft 17 kr, Kis-Tisza part 384 ft 75 kr, Felső-Tisza part 49 ft 96 kr, – a faraktárak megépítéséhez szükséges területeket összesen 24.073 ft 39 kr értékben sajátították ki. A kártalanítást a Szegedi városi építési alapból fizették ki, és a telkek ezen alap tulajdonába kerültek, és a nevére kebelezték a telekkönyvbe, majd Szeged szabad királyi várossal szerződést kötöttek, hogy véglegesen a pénzügyi kincstár javára átadják. Szeged szabad király város közönségének az 1880. április 30-án 205. szám alatt hozott közgyűlési határozata folytán Szeged szabad királyi város és a pénzügyi kincstár között a város rendezése alkalmából egy értelmező csere szerződés kötött meg, amely tartalma szerint a pénzügyi kincstár részéről a város és a Tisza part közelében a Felsőváros felé fennálló sópajtákát, az azokhoz tartozó területekkel együtt, a város tulajdonába átengedik, másfelől a város részéről ezen ingatlanok helyett a felsővárosi Tisza parton az erre a célra kisajátítandó területen a sóraktározásra és kezelésre szükséges épületeket, telkeket a kincstár tulajdonába átengedték.⁹⁴

A tárgyalat telkeken fennálló ideiglenes kész lakóházakat, a kisajátítási eljárás megtörténte során Szeged város kártérítés nélkül eltávolíthatta, s azokat az illető tulajdonosok, nevezetesen *Szöllősy Ferencné* és *Hajdú Mihály* az első felhívásra azonnal lebontani és az anyagokat eltávolítani voltak kötelesek. A munkálat lefolytatása után Szeged város képviselőjének, *Zombory Antal* tanácsosnak a telkeket átadták, és azokat birtokba vehették.⁹⁵

A sóraktárakkal kapcsolatos 6 magánkézen lévő telek kisajátítása egy kivétellel békésen, az általános folyamatoknak megfelelően ment végbe, kivétel a 34. fali telek tulajdonosa, *Gajdacsi Pál*. Ennek kisajátítását a Szegedi Királyi Ítéletábla, mint másodfokú bíróság 1881. november 10-én ítéletével helyben hagyta.⁹⁶ Ennek pontos fellebbezési okai és tárgya nem ismeretesek.

A farakodótelep részére kisajátított terület közül a 27. fali számú telken egy gyár állott és hozzá tartozott egy füstölő épület is, amelyek lebontásának mellőzését kérvényezte a tulajdonos. Ezt a kérvényt, valamint a benne szereplő indokokat, *Végh Aurél* királyi biztos jóváhagyta 1881. április 1-ig, melyek a következők voltak: az őszi időszak beállta miatt megnövekedett az üzleti forgalom, valamint „*az adózási viszonyok miatt aligha megoldható*”. A teljes átadás során, a kérvényt megvizsgálva a helyszínen *Fluck Ferenc* királyi sótárnok is jóváhagyta a gyár jövő tavaszig leendő fennállását, és annak használatát.⁹⁷

A sótárolók kisajátítása sem zökkenő mentesen ment végbe, a *Független* című folyóirat hasábjain megjelent egy kritika, amelyben ennek egy szegmensére világitott rá. A felsővárosi

⁹² MNL OL BM K576 62. 1881–IV–9981, 2693/1881, 153.

⁹³ A szegedi 39.szám telekjegyzőkönyvben, 46 helyrajzi szám és 26 fali szám alatt felvéve Antalffy János és neje Kajtár Erzsébet; 40. szám alatti telekjegyzőkönyvben 48 hr. és 27 fali szám alatt felvéve Szajkovic és Lausevits cégtől; 41. szám telekjegyzőkönyvben 48 hr. és 28 fali szám alatt Lótos Ferencnéől szül. Szabó Erzsébet; 15.476 szám telekjegyzőkönyvben 49. és 50 hr., valamint 15.478 telekjegyzőkönyvben 51/a hr. szám alatt özv. Nyilassy Ferencné szül. Telbisz Anna; 15507 szám telekjegyzőkönyvben 51 helyrajzi szám alatt felvéve Csúri József és neje Deák Teréz. (MNL OL BM K576 62. 1881–IV–9981, 2693/1881, 162-163.).

⁹⁴ MNL OL BM K576 62. 1881–IV–9981, 2693/1881,153-166.

⁹⁵ MNL OL BM K576 62. 1881–IV–9981, 2693/1881, 166.

⁹⁶ MNL OL BM K576 62. 1881–IV–9981, 2693/1881,166.

⁹⁷ MNL OL BM K576 62. 1881–IV–9981, 2693/1881, 155.

Kis-Tisza-parton *Antalfy János, Stojkovic*s és *Lausevics*, özv. *Lótos Ferencné, Telbisz Anna* és *Csury József* telkei a királyi bizottság tervei alapján, nem estek a rendezési vonalba. Telkeikre kisebb-nagyobb ipari és gyári célokat szolgáló ideiglenes épületeket emeltek, majd egyik napról a másira a város kérelmére a kisajátítási eljárást elrendelték. A város a kincstárral szerződést kötött, melyben a kincstártól átveendő sópajtákért a város kötelezte magát többek közt a kincstári szálfá-üzlet részére is telket adni.⁹⁸ A város a kincstárral előnyös üzletet kötött, amennyiben egy 3 hold nagyságú értékes területet a sópajták anyagával együtt megkapott, ezért cserébe az új sóraktárakat felépíteni vállalta, s a kincstári szálfáknak pedig telepet adott.⁹⁹ A fölfolyamodvány a telkek tulajdonosai részéről megtörtént, amelyet a hatóság visszautasított, és elrendelte a kisajátítási eljárás folytatását.¹⁰⁰

IX. Újszegeđi kisajátítások

Az újszegeđi területeket két részre osztották fel: a hídfőtől fölfelé és a hídfőtől lefelé. A hídfőtől lefelé eső rész volt az értékesebb, s ebbe esett az újszegeđi főutca is. Ebbe a tömbbe 25 tétel foglaltatott,¹⁰¹ összesen 159.374 ft 20 kr kártalanítást fizettek ki. A hídfőtől fölfelé 43 félnek a házat és telkét sajátították ki; 38 kisebb tételen kívül kiemeljük a következő jelentékenyebb tételeket. Az említett 38 kisebb tétellel együtt 98.135 ft 30 kr értékű volt. A folyammeder szélesítése céljából eszközözendő kisajátítások költségeit Újszegeđen a Királyi Bizottság Műszaki Osztálya által összesen 257.509 ft 50 kr-ban határozták meg.¹⁰²

1. Az új fűrészgyár

Az 1879. évi XIX. törvénycikkhez kapcsolódott egy törvény, az 1880. évi XXXIX. törvénycikk, amely a Tisza folyó ármedrének kiszélesítéséről, valamint a szegeđi rakpart és a tiszai állandó hid építéséhez szükséges póthitelről szólt.

A Tisza folyó ármedrének kiszélesítése és a balparti töltésvonal ingatlan bekebelezése (ingatlan nyilvántartásba vétele) céljából az 1880. évi XXXIX. törvénycikk alapján Újszegeđen *Löwy Sámuel*től és neje, *Wessel Karolinától* kisajátított 75,76,77,78,108/a és 128. fali számú telkeket a bíróság felbecsülte,¹⁰³ és 50.755 ft 60 kr kártalanítási összeget határozott meg.¹⁰⁴ A kisajátítandó telkeken fennálló épületeket, gőzfűrészeket és gabonaörölő malmokat, az összes gépezeteket és szerelvényeket szóbeli nyilvános árverés útján adták el. Ezekről

⁹⁸ SzN 1880. július 31. 176. szám.

⁹⁹ A hibákra rámutató folyóirat kiemeli, hogy hasonló jellegű egyezségekre már sor került, ilyen volt például a városi közös hadseregaktanya esete, amikor szintén Komjáthy Béla ellenkezet. (SzN 1880. július 31. 178. szám).

¹⁰⁰ „A város folytatja jó üzletét, és ezzel 3 iparúzóit és kereskedőt, 2 magánembert pedig azzal tönkre tesz.” (SzN 1880. július 31. 178.szám).

¹⁰¹ Szegeđ városa, *Löwy Sámuel* és neje, *Abranovic*s Jánosné, *Szalay József*, *Heszlányi József*, *Pollák Mihály* és neje, *Pintér János* és érdektársai, *Kirzsaner Antal*, *Korda János* és érdektársai, Szegeđ város, *Vojnovics Katalin*, *Koszenkó Béla*, *Gregorcsek Jakab*, *Alleman János*, *Rónai Jánosné*, *Kónya Antal* és neje, *Löwy Hermanné*, *Mészáros János* és neje, *Balog István*, *Szabó Julianna*, *Zsótér János*, *Vánki József* és neje, ifj. *Babinszky István* és neje, *Zlatnek Pál* és *Mária*, *Csiszár József* örökösei (SzN 1880, augusztus 11, 185. szám).

¹⁰² SzN 1880. augusztus 11. 185. szám.

¹⁰³ MNL OL BM K576 75. 1881–XI–2948, 3258/881, 1019.

¹⁰⁴ SzN 1880. augusztus 11. 185. szám.

az ingóságokról részletes leírás és becslés készült, amelyek értéke összesen 13.450 ft 68 kr.¹⁰⁵ Az árverésre 1881. június 30-án került sor, a tárgyalt helyszínen. Az eladásra kitűzött tárgyak felsorolását, és azok kikiáltási árait, részletes árverési hirdetményét az érdeklődők előzetesen megtekinthették a királyi biztosság kiadó hivatalában (Széchenyi tér: Zsótér ház I. emelet), valamint a Műszaki Osztály titkári hivatalában.¹⁰⁶ Az árverési feltételek a következők voltak. A vevő tartozik a vételárat az árverezőnek kifizetni a leütés után. A vevőnek saját költségén kell elszállítania a helyszínről legkésőbb 14 nap alatt. A megvett épületek lebontásához és beépített gépek eltávolításához úgy kell hozzá látni, hogy legkésőbb június 30-ig be kell azokat fejezni; ha ezen kötelezettségeknek nem tett eleget, akkor, az épületek elbontása és az anyagok elszállítása az ő kárára és költségére történt meg. Az árverésre több személy jelentkezett, majd annak folyamata papírforma szerint akadálymentesen zajlott, és a becsült értéknél nagyobb összegben keltek el a tárgyak, ami összesen 21.488 ft-ot jelentett.¹⁰⁷

A vevő tartozott az árverés eredményének jogerőre emelkedésétől számított legkésőbb 20 nap alatt az általa megvásárolt tárgyakat a helyszínről saját költségén elszállítani. Ha nem tett eleget, akkor az épület elbontása során, az anyagok elszállítása az ő kárára és költségére történt. Ha 10 nap alatt nem fizette meg az általa megvásárolt dolgokat, akkor a befizetett bánatpénzt elvesztette, és más úton értékesítették azokat.¹⁰⁸

A Tisza folyó ármedrének kiszélesítése során a szükséges területekkel kapcsolatos kisajátítási jelentések és felmérések közül nem minden pontját támogatta *Lőwy Sámuel*. A telken lévő gyárat le kellett bontania, és egy újabbat akart építeni attól nem messze. A kikötésben az volt a fő kérése, hogy az újszegedi vashíd mögött lévő szabad térből 4750 négyzetöl területet engedjenek át gyárteleknek neki, azzal, hogy ezen telekből 15 folyómétert befelé 30 láb magasságra díjmentesen feltöltet. Ezért a telekért négyzetölenként 95 krajcárt ajánlott a gyártulajdonos. A kisajátítási folyamat *Lőwy Sámuel* és neje esetében nem volt olyan gyors lefolyású, mint az árverés; több ízben folytak és tárgyalások a kártalanítást illetőleg, mivel a fentebb említett feltételei mellett kitartottak. Ebben az esetben a kisajátító az államkincstár volt, végül a bírói ítélet alapján 1881. április 14-én a bekebelezés jogerőre emelkedett.

Lőwy Sámuel és fűrészgyárat szegedi viszonylatban helyi újságban, napilapban, először 1872-ben említik, a Szegedi Híradó 1872. szeptember 6-i számában, egy állás hirdetésben (az újszegedi gőzfűrész- és malom irodába gyakornokot kerestek).¹⁰⁹ Az 1872. október 4-i számban olvasható, hogy a szegedi árvaház részére 50 ft-ot adományozott, itt fakereskedőként emlegetik.¹¹⁰ A Szegedi Napló 1876. szeptember 6-i száma szerint a Hódmezővásárhelyen rendezett országos kiállításon részt vett, nagy valószínűséggel

¹⁰⁵ Négy csoport különíthető el, az árverési hirdetmény alapján. Az I. csoport, építmények 3860 ft; II. csoport gőzgép és tartozékai 5040 ft; III. csoport gabonaörlőmalom 3000 ft; IV. csoport fűrészmalom 8763 ft-ra becsülte a bíróság. (MNL OL BM K576 75. 1881–XI–2948, 3258/881, 1040.)

¹⁰⁶ MNL OL BM K576 75. 1881–XI–2948, 3258/881, 1011.

¹⁰⁷ Löwy Ármin vásárolta meg, az I. csoportot 4200 ft, és a II. csoportot 6325 ft értékben. A III. csoportot Milko Vilmos és fiai társaságot 2075 ft értékben vásárolta meg, a IV. csoportba tartozó fűrészmalomokat 8888 ft értékben vásárolta meg Wessel Mór budapesti nagykereskedő. (MNL OL BM K576 75. 1881–XI–2948, 3258/881, 1019–1022.)

¹⁰⁸ 3258/881, 1060. Löwy Herman újszegedi gyártulajdonos az árverés útján megvette a régi Löwy féle fűrészgyár irodahelyiségét. Biztosította, hogy nem akadályozzák a munkálatokat, sőt a bekebelezési munkálathoz segítséget nyújt. (MNL OL BM K576 75. 1881–XI–2948, 4199/1881, 1044.)

¹⁰⁹ SzH 1872. szeptember 6. 107. szám.

¹¹⁰ SzH 1872. október 4. 119. szám.

a szereplés a nagy gyár voltára utalhat. Ebből kifolyólag a gyár alapítása az ezt megelőző években történhetett,¹¹¹ amely a második lehetett, mivel kecskeméti lakosként már rendelkezett eggyel. Ugyanazon napilap 1876. szeptember 17-i számában olvashatjuk, hogy *Löwy Sámuel* és társa 20 ft-ot adományozott a Dugonics-szoborra.¹¹² Éves bevétele 1880-ban a gőzfűrészyárnak 17.000 ft volt.¹¹³ A fűrészyár, a kisajátítások és árverések közepette sem szűnt meg létezni, az újjáépítési hullám ugyanúgy érintette, 1891-től többször olvashatunk a fűrészyárról, további rendezvényeken való részvételekről,¹¹⁴ adományairól.¹¹⁵ Az újszegedi gyár utolsó említése 1941-ből származik, ahol *Löwy Adolf* és *Társa Gőzfűrész* megnevezést olvashatjuk.¹¹⁶ A család izraelita vallású volt.

X. A körtöltés

A körtöltés kisajátítási ára 103.000 ft lehetett,¹¹⁷ a kártalanítási összeg a város pénztárát terhelte.¹¹⁸ A töltés megépítéséhez az állam 500.000 ft-ot előlegezett meg, ebből 130.000 ft-ból a Tiszamenti védőtöltések valósultak meg.¹¹⁹ A sövényházi (mai Sándorfalva) töltés kiépítésére a Pénzügyminisztérium 260.000 ft-ot előlegezett meg.¹²⁰ Az elfoglalt telkek teljes kisajátítása 1880. július 13-án indult meg, és az első tárgyaláson 30 fél jelent meg, két féllel egységet kötöttek, a többi tulajdonossal az alkudozások ekkor még folytak.¹²¹ A körtöltéshez szükséges földek kisajátítási eljárását, a Róma- és Kálváriahegyi dűlőkben a kiküldött *Novák József* tiszti ügyész fejezte be. Összesen 22 félnek a kisajátítási ügyét tárgyalták, ami 12.655 ft 38 kr-ba került a városnak. Ebből 16 féllel egyezség jött létre, 6 ügyet bírói útra tereltek, az egyezségek közül 15 esetben kártalanítás pénzt állapítottak meg, egy esetben csereingatlanban állapodtak meg.¹²²

A töltés építésénél meghatározta a város Műszaki Osztálya, hogy mennyi földre volt szükség a feltöltéshez, és mennyi föld termelhető ki földleásással.¹²³ Ezen munkálatokhoz pályázatot írtak ki, pecséttel ellátott borítékokban várták a vállalkozók ajánlatait, melyekre csak együttesen tehető ajánlat, külön-külön nem lehetett eladni, „*az ajánlat pedig 32.000 ft biztosítékkal, vagy pedig a biztosítási összeg letételét igazoló a m. kir. központi állampénztár vagy a szegedi m. kir. adóhivatalnak nyugtájával legyen ellátva.*”¹²⁴

A Tisza melletti védőtöltés a tápéi kaputól a város alatt vonult, s az ún. Boszorkánysziget felső sarkánál végződött, amely az állam tulajdonába került.¹²⁵ A Sövényházi-Szegedi

¹¹¹ SzN 1876. szeptember 6. 109. szám.

¹¹² SzN 1876. szeptember 17. 114. szám.

¹¹³ SzN 1880. augusztus 19. 192. szám.

¹¹⁴ SzH 1891. május 15. 133. szám.

¹¹⁵ SzH 1892. március 20. 69. szám.

¹¹⁶ PÁRTOS SZILÁRD: *A magyar gyáripar évkönyve és címtára*. Stádium. Budapest, 1941. 798. p.

¹¹⁷ SzN 1880. július 13. 160. szám.

¹¹⁸ SzN 1880. június 5. 128. szám.

¹¹⁹ SZN 1880. október 17. 244. szám.

¹²⁰ MNL OL BM K576 1880. évi mutató könyv M-Z. 284, 682, 873, 106.

¹²¹ SzN 1880. július 13. 160. szám.

¹²² SzN 1880. október 1. 227. szám.

¹²³ Újszeged földfeltöltés köbtömege 208.655 m³, föld leásásé 273.216 m³ (SzN 1880. október 2. 228. szám).

¹²⁴ SzN 1880. október 2. 228. szám.

¹²⁵ SzN 1880. október 14. 241. szám.

Ármentesítő Társulat jött létre a vadkert-sövényházi töltés vonalának építéséhez,¹²⁶ melynek elnöke *Kende Kanut* tette meg.¹²⁷ A védőtöltésének felső végpontja a sövényházi határban fekszik, amely az örgróf Pallavicini család mindszent-algyői hitbizományi uradalmához tartozó Nádastó partjának azon része, ahol a nevezett tó a homok-hatházi úton keresztül, a régi homoki temető alatt a tiszai ártérbe folyik ki. Ez a sövényházi rész a város tulajdonába került.¹²⁸ A körtöltés ezen hossza 8900 folyó méter, a beépített földtömeg 305.000 m³ volt.¹²⁹

A tiszai mederszélesítés és a túlparti feltöltési munkálatokhoz 9 ajánlat érkezett, melyek közül egyet nem vettek figyelembe, mert ahhoz nem volt óvadék csatolva. Beérkezett ajánlatok: *Leopold Rudolf, Deutsch Zsigmond* és *Jakab* vállalkozók, *Müller József* és *Fleischmann Tódor*; *Jiraszek Nádor* és *Krausz Lipót*, *Bianchi András*, *Deutsch József*, *Gregersen Guilbrand*, *Engl D. F.*, *Pick Samu* és *Klein Lipót*.¹³⁰ A pályázatot végül *Gregersen Guilbrand* vállalkozó nyerte, 1880. október 25-én létrejött a vállalkozó és *Kende Kanut* kormánybiztos között a szerződés, *Jankovich Miklóst* bízták meg a munkálatok felügyeletével.¹³¹

A körtöltésre szánt, Szent-Mihály területén lévő telkek kisajátítási eljárása során 1880-ban összesen 42 eset lett tárgyalva, ezek közül 3 esetben egyezség jött létre, és a tulajdonosok készpénzben lettek kártalanítva, a többi 39 esetet bírói útra terelték.¹³² 1882-ben további kisajátításokat végeztek az 1879. évi XX. törvénycikk alapján épített szegedi körtöltés magasításához szükséges földanyag beszerzése céljából. A megjelent hirdetményben 20 tulajdonos szerepelt, viszont levéltári anyagokban a Szegedi Királyi Törvényszék telekkönyvi osztályának kebelezési jelentéseiből csak 18 jelentés maradt fenn, amelyek alapján összesen 3690 ft 96 kr került a kisajátítás alap terhére.¹³³ Ezen felül a feltöltéshez a szőregi uradalomból,¹³⁴ és az öthalmi földekből¹³⁵ érkeztek földek. A szükséges szőregi területek bérbe voltak kiadva, és az elvont terület után a jövő bérévtől a bért leírták.¹³⁶

1880 novemberében a munkálatok olyan előre haladott állapotban voltak, hogy a várost körbe vette a körtöltés. A Szegedi Napló 1880. november 11-i számában olvashatunk erről, ahol azonban elégedetlenségüket is kifejezték a tekintetben, hogy a sok eső miatt a víz lefolyik és az alacsonyabb fekvésű pontokat elárasztja, ezért újabb árviztől tartottak.¹³⁷

¹²⁶ SzN 1880.október 14. 241. szám.

¹²⁷ SzN 1880. december 5. 285. szám.

¹²⁸ SzN 1880.október 14. 241. szám.

¹²⁹ SzN 1880. október 17. 244. szám.

¹³⁰ SzN 1880.október 15. 242. szám.

¹³¹ SzN 1880. október 26. 251. szám.

¹³² SzN 1880. október 27. 252. szám.

¹³³ MNL OL BM K576 87. 1882–IX, 199/882, 286–344.

¹³⁴ MNL OL BM K576 19. 1880–IV/a–1079, 5566/880, 376.

¹³⁵ MNL OL BM K576 19. 1880–IV/a–1079, 4492/880, 294.

¹³⁶ MNL OL BM K576 19. 1880–IV/a–1079, 5928/880.

¹³⁷ SzN 1880. november 11. 264. szám.

XI. Összegzés

A szegedi kisajátítási törvény végrehajtása egy nem igazán kutatott téma, olyannyira, hogy munkám magját a levéltári anyagok adták. Ezekből sok elveszett, amelyek oka a két világháború, valamint az, hogy a Szegedi Királyi Biztosság iratai nagyrészt Budapestre kerültek.

A kisajátításon belül 2 kártalanítási forma volt: az egyik a pénzbeli kártalanítás, amit a kisajátítási alapból fizettek ki, a másik az unikálisnak számító telekcseré, amely először itt Szegeden volt megfigyelhető. Az utóbbi dominált. Többször volt arra példa, hogy az eredeti kisajátítandó telekhez képest a felajánlott telek értéke nagyobb volt, ilyenkor a tulajdonosnak a gazdagodása erejéig „felül kellett fizetnie”, amely a kisajátítási alapba ment. A kisajátítás menetének egyik nagyon fontos mozzanata volt a hirdetések közzététele, amelyekkel felszólították az érintett személyeket, hol és mikor kell megjelenni. Előfordultak olyan esetek, amikor nem jelent meg mindenki, ekkor a kirendelt ügygondnok képviselte azokat. Előfordult a póthirdetmény is erre az estre.

A kisajátítás meneténél megfigyelhető, hogy először azokat a magánkézen lévő telkeket szerezték meg, amelyek helyén a közigazgatás céljára rendelt épületet terveztek építeni, ilyen például a jelenleg jogi kar főépülete, amely eredetileg polgári leányiskolának épült. A telek kiválasztása során már a biztosság tagjai előtt ez a cél lebegett. A kisajátítás után a Kisajátítási Bizottság tulajdonába került a telek, majd a Szeged városának örök tulajdonába adták azzal a feltétellel, hogy ott az iskolának el kell készülnie. A telektömb rendezések is ebben az időszakban indultak meg, a Móra, Csendes és Szivárvány utcák környékén, ahol 5 esetben fordult elő telekcseré. Ebből négyen felül fizettek a tulajdonosok az új telekért.

A modernnek számító sugárutak, körutak rendezéséhez rengeteg magánkézen lévő telek kisajátítására volt szükség, de léteztek esetek, amikor a meglévő utakat szélesítették. Erre egyik legismertebb példa volt *Grösser Simon* ügye, aki a kisajátítást ellenezte, és ennek megakadályozása végett mindent megtett, büntetőjogi eszközöket is bevetve. A Felső-Tiszapart területén sok olyan ház állt, amelyek jó állapotban megmaradtak az árvíz után, és ez volt az egyik fő oka *Grösser Simon* többszöri fellebbezésének: ha jó állapotban megmaradt a háza, akkor miért szükséges a kisajátítás, ami szerintem jogos felvetés. A városban több hasonló példa volt, és ezeknél a város régi arculata meg is maradt. A szegediek és az ide látogatók számára a Kárász utca és környéke az óváros, mivel ez az a pont, ahol egy nagyobb csomóban megmaradtak az árvíz előtti épületek, de ezek is 19. századiak. Valójában a város igazán óvárosi része a Felsőváros, ami már a középkorban lakott volt, és napjainkban is vannak olyan házak, amelyek pincéi felmenő falai ebből vagy később időszakból származnak. A város megépítése során két nagyon fontos szempontot figyelembe kellett venni: az egyik a jövőre nézve a Tisza távoltage a várostól és a város akkori szintjének megemelése. Mindkét folyamatra pályázatot írtak ki, amelyeket *Guilbard Gregerson* nyert el. A nagy mennyiségű földanyagok kitermelése szintén kisajátítással történt a környékbeli földekről. Szentmihálytelek, Szőreg, Öthalom telkeiket földbányákként használták a feltöltéshez és a körtöltéshez.

VIVIEN MAJZIK

“Szeged will exist and will be even more beautiful than it was”
The juristical form of expropriation in Szeged (1879-1884)

(Summary)

The implementation of the Szeged expropriation law is one of the somewhat neglected areas of the former research, so the core of my work was provided by archival materials. Unfortunately many of these were lost, due to the two world wars and the fact that most of the documents of the Szeged Royal Commission were transferred to Budapest.

Within the expropriation, there were 2 forms of compensation: one was monetary compensation, which was paid from the expropriation fund, and the other was the land exchange, which was observed in Szeged for the first time, therefore counted as a unique way at that time. In most of the cases the latter happened. There have been several examples where the value of the offered land was higher compared to the original land to be expropriated. In these cases the owner had to pay more to the extent of his enrichment, and the surplus of the money has gone into the expropriation fund. One of the most important moments in the process of expropriation was the publication of the plans. The persons concerned have been notified about the place and time of the auditions. There were cases when not everyone showed up. In those times the assigned case manager represented them. Sometimes they also announced supplementary dates as well.

During the process of expropriation, a tendency can be observed: at first they have tried to get those privately owned plots, where they have planned to build public administration buildings, such as the one what is currently functioning as the main building of the Faculty of Law, but was originally meant to be a girls' school. During the selection of the site, this goal was already in front of the members of the committee. After the expropriation, the land became the property of the Expropriation Committee, and then it was given to the city of Szeged on the condition that the school must be built there. The land block arrangements also started in this period, around the Móra, Csendes and Szivárvány streets, where there were 5 cases of land exchange. In four out of these five cases, the owners had to pay the difference because the new plots were worth more than the original plots.

The arrangement of modern boulevards and boulevards required the expropriation of many privately owned land. One of the best-known examples of this was the case of *Simon Grösser*. He opposed expropriation and did everything he could to prevent it. There were many houses near the upper shore of the river Tisza, which have remained in good conditions after the flood, and this was one of the main reasons for *Simon Grösser's* repeated appeals. If his house remained in good condition, then why is the expropriation necessary. The same thing happened in several parts of the city, and in these cases the old image of the city has remained in its original form. Residents of Szeged and visitors know the Kárász street and its surroundings as the old town. The reason is this is the point where a larger cluster of pre-flood buildings have been preserved, but these have also been built in the 19th century. In fact, the really old part of the city is the area now known as the Upper

Town, which was already inhabited in the Middle Ages. Medieval foundations can still be observed in the basements of some houses in the mentioned district of the city.

As a conclusion we can say that during the reconstruction of the city, two very important aspects had to be considered: one is to keep the river away from the city and the other is to raise the level of the city. Tenders were issued for both processes, which were both won by *Guilbard Gregerson*. The extraction of large quantities of soil has become possible also by expropriation. The surrounding lands, such as Szentmihálytelek, Szőreg and Öthalom have been used as soil mines for the building of the embankments and for the raising of the level of the reconstructed Szeged.